

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Güz/Autumn, 2025, 12 (2), 438-452

GÖZÜBÜYÜKZÂDE İBRÂHİM EFENDİ VE TASLİYE RİSÂLESİ
Ibrahim Efendi Gözübüyükzâde and the Treatise on Tasleya

Mustafa TOPRAK

Dr. Öğr. Görevlisi, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, mustafahastoprak@hotmail.com, ORCID: [0009-0005-0686-6889](https://orcid.org/0009-0005-0686-6889).

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi / Received:	01.09.2025
Kabul Tarihi / Accepted:	25.12.2025
Yayın Tarihi / Published:	31.12.2025
Cilt / Volume:	12
Sayı / Issue:	2
Sayfa/ Pages:	438-452

Atıf / Cite as: Toprak, Mustafa. "Gözübüyükzâde İbrâhim Efendi ve Tasliye Risâlesi" (Ibrahim Efendi Gözübüyükzâde and the Treatise on Tasleya). *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 12/2 (2025), 438-452. Doi: 10.17859/pauifd.1775736.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Turnitin intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with Ithenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The Author declared that there is no conflict of interest

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD) 12 (2) 2025: 438-452

GÖZÜBÜYÜKZÂDE İBRÂHİM EFENDİ VE TASLİYE RİSÂLESİ*

Mustafa TOPRAK**

Öz

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Kayseri'de yaşamış olan Gözübüyükzâde İbrâhim Efendi, başta Arap dili olmak üzere mantık, kelim, tefsir gibi alanlarda eserler kaleme almış bir Osmanlı âlimidir. Elli yıla yakın bir süre, kendi adıyla meşhur olan medresesinde başmüderris olarak aralarında değerli âlimlerin de bulunduğu beş yüzden fazla öğrenci yetiştirip icâzet vermiştir. Sayısı elli beş civarında olan ve daha çok ders kitabı mahiyetinde yazdığı eserler başta Süleymaniye Kütüphanesinde, Erzurum ve Çorum gibi farklı kütüphanelerde yazma ve matbu şekilde mevcuttur. Müellifin, başında "Besmele", "Hamdele" ve "Tasliye" risâlelerinin de bulunduğu otuz kadar Arapça risâlesi *Mecmû'atü'l-Kavâ'id* adı ile basılmıştır (İstanbul 1259). Eser daha sonra müellifin bir mukaddime ve bir risâlesinin eklenmesiyle *Mecmû'atü'r-Resâ'il* başlığıyla ikinci defa yayımlanmıştır (İstanbul 1274). Çalışmamızın konusu olan *Tasliye Risâlesi* bu mecmuada yer alan, Hz. Peygamber'e (a.s.) salât getirmenin önemini ve anlamını açıklayan ve bu ifadeyi gramer bakımından da ele alan Arapça bir risâledir. Çalışmamızda risâle öncelikle tercüme edilmiş, sonra da kaynaklar eşliğinde değerlendirilmesi yapılmıştır. Ayrıca müellifin hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagatı, Gözübüyükzâde, Tasliye Risâlesi, Mecmû'atü'r-resâil, Mecmû'atü'l-kavâ'id.

İbrahim Efendi Gözübüyükzâde and the Treatise on Tasleya

Abstract

Gözübüyükzâde İbrahim Efendi, who lived in Kayseri in the last periods of the Ottoman Empire, is an Ottoman scholar who wrote works in the fields of logic, theology, and tafsir, especially in the Arabic language. For nearly fifty years, as the chief professor at the famous madrasa named after him, he educated and granted permission to more than five hundred students, including valuable scholars. His works, which number around fifty-five and are mostly textbooks, are available in manuscript and printed form in various libraries, primarily in the Süleymaniye Library, as well as in Erzurum and Çorum. The author's thirty Arabic treatises, including the treatises "Besmele", "Hamdele" and "Tasliye", were published under the name *Mecmû'atü'l-Kavâ'id* (Istanbul 1259). The work was later published for the second time under the title of *Mecmû'atü'r-Resâ'il*, with the addition of an introduction and a treatise by the author (Istanbul 1274). The *Tasliye* treatise, which is the subject of our study, is an Arabic treatise included in this journal, which explains the importance and meaning of sending blessings to the Prophet and also examines this expression in terms of grammar. In our study, the treatise was first translated and then evaluated with the help of sources. In addition, brief information about the author's life and works was given.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Gözübüyükzâde, Tasliye Treatise, Macmû'atu'r-Rasâil, Mecmû'atü'l-Kavâ'id.

Structured Abstract

Gözübüyükzâde İbrahim Efendi, who lived in Kayseri during the final period of the Ottoman Empire, was one of the leading scholars of his time due to his scientific personality and works. The author, who had a deep knowledge of Islamic sciences such as Arabic language, logic, theology, and exegesis, served as the chief professor at the

* Yazar makalede *Etik Kurul İzni* gerektirecek bir durum bulunmadığını beyan etmiştir.

** Dr. Öğr. Görevlisi, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, mustafahastoprak@hotmail.com, ORCID: [0009-0005-0686-6889](https://orcid.org/0009-0005-0686-6889).

madrassa named after him for approximately half a century. During this period, he granted certificates to more than five hundred students, including prominent scholars, thereby contributing valuable names to the world of science. Gözübüyükzâde's literary career was quite prolific. His fifty-five works, mostly textbooks, have survived to the present day in both manuscript and printed form. These works are preserved in various libraries, primarily the Süleymaniye Library, as well as libraries in Manisa and Çorum. Thirty of his treatises, including 'Besmele,' 'Hamdele,' and 'Tasliye,' which he wrote in Arabic, were published in Istanbul in 1259/1843 under the title *Mecmû'atü'l-Kavâ'id*. Later, with the addition of an introduction and an extra treatise, the work was published for the second time under the title *Mecmû'atü'r-Resâ'il* in 1274/1857. The *Tasliye* treatise, which is at the centre of our study, is an important work found in these journals that discusses the virtues of praying for the Prophet (peace be upon him). The author substantiates the subject in the treatise with verses from the Holy Qur'an and authentic hadiths; he explains the lexical meaning of the word 'tasliye' and analyses this expression from the perspective of Arabic grammar. Thus, the work offers a rich content from both a religious and a linguistic point of view. In this study, the treatise was first translated, then evaluated in terms of content and style. Additionally, brief but important information about Gözübüyükzâde İbrahim Efendi's life, scholarly personality, and works was provided. Thus, both the author's place in the Ottoman scholarly tradition and the scholarly value of the *Tasliye* treatise were highlighted.

GİRİŞ

Dua etmek ve bağışlanma dilemek anlamına gelen *صَلَاة* kelimesinin tef'îl babından mastarı olan tasliye, Hz. Peygamber'in ismi anılınca "Sallallâhu aleyhi ve sellem" (Allah ona salât ve selâm eylesin) veya "Aleyhi's-salâtü ve's-selâm" (salât ve selâm onun üzerine olsun) duâ cümlelerini okumak, salavat getirmek ve selâm eylemek gibi anlamlara gelen bir ifadedir.¹ Cenâb-ı Allah Kur'ân-ı Kerim'de "*Allah ve melekleri peygambere salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin ve onu tam bir teslimiyetle selâmlayın.*"² buyurarak tasliyeyi Müslümanlar'a emretmektedir. Yine bununla ilgili Hz. Peygamber'in (a.s.) hadislerinde de salât ü selâm getirmenin önemini görmek mümkündür. İlgili hadislerden biri şudur: "*Kıyamet günü insanların bana en yakını bana en çok salavat okuyandır.*"³

Resûl-i Ekrem (a.s.), kendisine nasıl salât okuyacaklarını soran bazı sahâbîlere namazlarda okunan "salli ve bârik duaları", "salât-ı tâtme" ya da içinde Hz. İbrâhîm'in adı geçtiğinden "salât-ı İbrâhîmiyye" diye bilinen duayı okumalarını tavsiye etmiştir.⁴ Salât ü selâmla ilgili olarak İslâm âlimleri tarafından erken dönemlerden itibaren çeşitli eserler kaleme alınmıştır. Bu eserlerin sayısının yüz seksen civarında olduğu bilinmektedir. Sadece Mağrib ve Endülüs âlimlerinin bu konuda altmıştan fazla eser kaleme aldığı ifade edilmektedir.⁵

1 Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), 14/464.

2 el-Ahzâb 33/56.

3 Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî* (Kâhire: Dâru ta'sîl, 2016), "Vitr", 21.

4 Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim* (Riyad: Beytü'l-Efkâr ed-Devliyye, 1998), "Salât", 65-66.

5 Abdullah b. Muhammed el-Habeşî, *Mu'cemü'l-mevzû'âtî'l-ma'rûka fi't-te'lîfi'l-İslâmî ve beyânî mâ üllife fihâ* (Ebûzabî, y.y. 2009), 1165-1176; Mehmet Suat Mertoğlu,

Gözübüyükzâde İbrahim Efendi, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Kayseri'de yaşamış, başta Arap dili olmak üzere mantık, kelam, tefsir gibi birçok alanda eserler yazmış bir Osmanlı âlimidir. Bir müderris olarak kaleme aldığı ve genellikle ders kitabı mahiyetinde olan risâleleri iki defa basılmıştır. İkinci basımında İslâmî ilimlerin farklı alanlarında yazılan 31 risâlesi, *Mecmû'atü'r-resâil* adı ile bir koleksiyon halinde toplanmıştır. Çalışmamızın konusu olan *Tasliye Risâlesi* de bu mecmuada bulunmaktadır.

Bu çalışmada söz konusu risâle, Osmanlı toplumunun ve âlimlerinin tasliyeye verdikleri önemi belirtmek amacıyla tahkiki yapılarak Türkçeye tercüme edilecektir. Aynı zamanda muhteva bakımından incelenerek müellifin açıklamada yararlandığı kaynaklar, tercih ettiği görüşler ve Arap diline vukufiyeti ortaya konulacaktır. Ayrıca müellifin hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi verilecektir.

1. Gözübüyükzâde İbrâhim Efendi

1.1. Hayatı

1747'de Kayseri'nin Hacı Kılınç mahallesinde dünyaya gelen Gözübüyükzâde'nin babası Kayseri'nin meşhur âlimlerinden olan Muîd Efendizâde Mehmed Behcet Efendi'dir (ö. 1296/1878-1879).⁶

Gözübüyükzâde ilk tahsilini memleketinde yaptıktan sonra Hâdim'e gitmiş, orada Ebû Saîd el-Hâdimî ile Büyük Hüseyin Efendi'den aklî ve naklî ilimleri okuyarak icâzet almış daha sonra Kayseri'ye dönerek Arap dili, mantık, kelam, tefsir, hadis ilimleri alanlarında öğretim faaliyetine başlamıştır. 1199-1204/1785-1790 yılları arasında Kayseri'de yeni bir medrese kuran İbrâhim Efendi'ye talebeleri tarafından "Gözübüyük" lakabı takılmıştır. Zamanla babasından gelen "Muîd Efendizâde" lakabının "Muîd Efendi" kısmı unutulurken zâde kısmı kalmış, Gözübüyükzâde diye meşhur olmuştur.

Yedi Osmanlı padişahının devrinde yaşayan, bilhassa Osmanlı tarihinde önemli olayların geçtiği III. Selim ve II. Mahmud dönemlerini idrak eden Gözübüyükzâde, siyasetten uzak durmuştur. Bu zaman zarfında müderrislikteki verimli çalışmaları, samimiyeti ve dürüstlüğü ile Kayseri halkının sevgisini kazanmış, kendi adıyla meşhur olan medresesinde başmüderris olarak aralarında değerli âlimlerin de bulunduğu beş yüzden fazla öğrenci yetiştirip icâzet vermiştir. Gözübüyükzâde, 18 Şevval 1253/15 Ocak 1838 tarihinde Kayseri'de vefat etmiş ve Hacı Kılınç Mezarlığı'ndaki aile kabristanında toprağa verilmiştir.⁷

"Salâtüselâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009) 36/23-24.

⁶ Ahmed Nazîf, *Kayseriyye Meşâhîri (Kayseri Meşhurları)*, ed. Meserret Diriöz - Haydar Ali Diriöz (Kayseri, 1991), 57; İbrahim Nesimi Gözübüyük, "Gözübüyükzâde İbrâhim Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996) 14/160-161; Süleyman Gür, "Osmanlı Tefsir Geleneğinde Besmele Risâleleri Literatürü", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 12 (2018), 451-452.

⁷ Gözübüyük, "Gözübüyükzâde İbrahim Efendi" 14/160-161.

1.2. Eserleri

İbrâhim Efendi Arap dili, mantık, kelam, tefsir vb. konulara dair daha çok ders kitabı mahiyetinde Arapça ve Osmanlıca elli beş kadar eser yazmış olup başlıcaları şunlardır:⁸

1. *Mecmû'atü'l-Kavâ'id* (İstanbul 1259):⁹ Başında “*Besmele*”, “*Hamdele*” ve “*Tasliye*” risâlelerinin bulunduğu bu mecmua otuz kadar Arapça risâleden oluşur. Eser daha sonra müellifin bir mukaddime, iki matlab ve bir hâtîme üzerine düzenlediği *Zübdetü'l-kavâ'id-i'l-vaz'îyye* adlı bir risâlesi daha ilâve edilerek *Mecmû'atü'r-Resâ'il* başlığıyla ikinci defa yayımlanmıştır (İstanbul 1274). Bu baskılarda nakîbüleşraf ve Rumeli Kazaskeri Şeyhzâde Mehmed Esad Efendi'nin (ö. 1264/1848) takrizi ve *Takvîm-i Vekâyi'* musahhihi Mehmed Cemâleddin'in (ö. 1335/1917) takdimi de bulunmaktadır. İlk otuz risâle Ahmet Hıfzı Gözübüyük (ö. 1985) tarafından Osman Kesioğlu'na (ö. 1989) tercüme ettirilip müellifin biyografisini içeren bir takdimi, Hilmi Ziya Ülken'in (ö. 1974) risâlelerin özetini ve değerlendirmesini ihtiva eden bir önsözü, yazarın eserlerinin listesi ve medresesinin krokisi eklenerek *Risâle fî hakkı'l-besmele* (*Besmele Risâlesi*) adıyla tekrar yayımlanmıştır.¹⁰ Risâlelerin kütüphanelerde birçok yazması bulunmaktadır.¹¹

2. *Risâle fî haqqı'l-istisnâ*. Arapça dilbilgisinde istisna konusuna dair iki sayfalık bir risâledir.

3. *Takrîrât alâ Risâleti'l-istiâre ve şerhihâ* (İstanbul 1266, 1274). Ebû'l-Kâsım el-Leysî'nin *Risâletü'l-isti'âre*'si ve onun İsmüddin el-İsferâyînî (ö. 945/1538) tarafından yapılan şerhi üzerine müellifin Türkçe takrirlerinden ibarettir.

4. *Şerhu'l-Ferîd*. İsmüddin el-İsferâyînî'nin *el-Ferîde fî'n-naḥv* adlı eseri üzerine Arapça bir şerhtir.

5. *Tefsîru cüz'i'n-Nebe'*. Kur'ân-ı Kerîm'in 30. cüzündeki sûrelerin Arapça tefsiridir.

6. *Tercüme-i Sûretü'd-Duhâ*.

7. *Tercüme-i Sûretü'l-Kadr*.

8. *Tercüme-i Sûreti'l-Asr*.

⁸ İbrâhim Efendi'nin eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Halil Şahan, *Gözübüyükzâde İbrahim Efendi'nin Mantık Görüşleri* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009); Şemsettin Uçkan - Bahattin Abak, “Gözübüyükzâde İbrâhim Efendi ve Mecmuatü'r-Resâil'indeki Arap Diline Dair Risâlelerinin İncelenmesi”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14/1 (2021), 197-204; Gözübüyük, “Gözübüyükzâde İbrahim Efendi”, 14/160.

⁹ Müellifin bu eserinin içindeki bazı risâlelerinin kısa tanıtımları için bkz: Şemsettin Uçkan - Abak, “Gözübüyükzâde İbrâhim Efendi ve Mecmuatü'r-Resâil'indeki Arap Diline Dair Risâlelerinin İncelenmesi” 197-204.

¹⁰ Gözübüyük, “Gözübüyükzâde İbrahim Efendi” 160-161.

¹¹ Gözübüyükzâde İbrahim Efendi, *Mecmû'atü'l-kavâ'id* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 00146), 9-11s; Gözübüyükzâde İbrahim Efendi. *Risâle fî'n-naḥv* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 01439/009), 37a-39a; Gözübüyükzâde İbrahim Efendi. *Risâle fî haqqı'l-besmele* (Erzurum: Erzurum Kütüphanesi, Erzurum Yazmalar, 863/24), 128a-129a; Gözübüyükzâde İbrahim Efendi. *Risâletü't-tasliye* (Çorum: Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, Hasan Paşa Yazma, 2707/8), 40a-412a; Uçkan - Abak, “Gözübüyükzâde İbrâhim Efendi ve Mecmuatü'r-Resâil'indeki Arap Diline Dair Risâlelerinin İncelenmesi”, 199.

2. Tasliye Risâlesi

2.1. Tasliye Risâlesi'nin Arapça Metin ve Tahkiki

Tahkik esnasında biri matbu, diğerleri el yazması olmak üzere dört metinden yararlanıldı. Bu metinlerden matbu olanı esas kabul edildi. Matbu metin olduğu gibi korunarak el yazması diğer üç metnin yardımı ile nüshalardaki eksiklik, fazlalık ve farklılıklar dipnotta ortaya konuldu. Esas metindeki fazlalık (-) işareti, eksiklik (+) işareti ve farklılık ise (:) işareti ile gösterildi. Tahkik çalışmasında istifade edilen nüshalar ve bunlara atıf yapmak için kullanılan işaretler şöyledir:

1. Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi Koleksiyonu, nr. 146 (م)
2. Erzurum Ktp., Erzurum Yazmalar Koleksiyonu, nr. 863/24 (أ)
3. Çorum Hasan Paşa Ktp., Hasan Paşa Yazma Koleksiyonu, nr. 2707/8 (ح)
4. Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar Koleksiyonu, nr. 1439/009 (ب)

رسالة في التصلية

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى أما بعد فهذه رسالة في حق التصلية في أوائل الكتب جعلتها وسيلة لدعاء الطالبين لنا ولأستاذنا وأنا الفقير إبراهيم بن محمد القيصري راجيا من الله تعالى الفوز والسعادة وهو حسبي ونعم الوكيل. اعلم أن المصنّف أتى¹² بالصلاة على نبينا عليه السلام¹³ امثالاً بأمر الله تعالى في قوله تعالى ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾¹⁴ واقتداءً بحديثه الأمر بصلاتنا عليه السلام وأداء لحقه علينا وهو تبليغه لنا¹⁵ الأحكام الشرعية التي أخذها من جهة تجرده عن الواجب تعالى بالذات أو بواسطة جبرائيل عليه السلام وبلغها إلينا من جهة جسمانيته¹⁶ وحق التبليغ حق عظيم له عليه السلام علينا فلا بُدّ لنا أن ندعو له¹⁷ بالصلاة. ثم معنى الصلاة الاعتناء والاهتمام أو¹⁸ التعظيم وكل منهما مشترك بين معانيها الثلاثة المشهورة بالاشتراك المعنوي

12 - المصنّف أتى.

13 - عليه السلام.

14 ﴿...يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾. [الأحزاب ٥٦/٣٣]

15 أ: بنا. ح، أ- هـ.

16 ح، أ- هـ.

17 ح، أ: إليه؛ ح، أ+ بالصلاة.

18 ح: و.

وعليه أكثر المحققين إذ التعظيم شامل للرحمة والاستغفار والدعاء¹⁹ والجملة معطوفة على جملة الحمدلة قيل عليه²⁰

هذا العطف عطف الإنشاء على الإخبار وكل عطف شأنه كذا لا يجوز²¹ لكمال الانقطاع بين المتعاطفين.

ولا يخفى عليك أن في دليل هذا النقص الإجمالي دعاوى²² كهذه الواو عاطفة وجملة²³ التصليية إنشائية

وجملة الحمدلة إخبارية ومثل هذا العطف غير جائز. ولك دفع النقص بمنع كل²⁴ من تلك الدعاوى بأن تقول لا

نسلم أولاً كون [9a] هذا الواو عاطفة لجواز أن تكون ابتدائية أو اعتراضية على مذهب. ولو سلم ذلك لكن لا نسلم

كون جملة الحمدلة إخبارية لجواز أن لا يقصد مطابقة نسبتها²⁵ للخارج فتكون إنشائية. ولو سلم كونها خبرية لكن

لا نسلم أن²⁶ جملة²⁷ التصليية إنشائية مطلقاً لجواز أن يتعلق كلمة²⁸ "على" بنازلة مقدرة فيكون المقصود إخبار

نزول الصلاة على نبينا عليه السلام.²⁹ ولو سلم أنها إنشائية لفظاً ومعنى أيضاً أي كما يكون جملة الحمدلة إخبارية

لفظاً ومعنى³⁰ فلا نسلم عدم جواز عطف الإنشاء على الإخبار مطلقاً لجواز أن يكون العطف من قبيل عطف

القصة على القصة إذ فيه يجوز عطف الإنشاء على الإخبار وعكسه.³¹

وعطف القصة على قسمين قسم فيه يكون المعطوفين³² جملاً متعددة وقسم يكون المعطوفين³³ مضمونين³⁴

جملتين كذا ذكره الأطوى في حاشية الامتحان وهذا العطف من القسم الثاني وهو عطف مضمون إحدى الجملتين

19 كتاب العين للفراهيدي، ٤١٠/٢.

20 أ+ بآن.

21 مغني اللبيب لابن هشام، ٥٠٥/٥.

22 ح+ ثلاثة.

23 ح، أ- ك؛ ح، أ: الجملة.

24 أ+ واحد.

25 ح+ إلى.

26 ح+ في.

27 ب- جملة.

28 ح- كلمة.

29 الأطول لعصام الدين الإسفراييني، ٦/١.

30 ح، أ- أي كما يكون جملة الحمدلة إخبارية لفظاً ومعنى.

31 عناية القاضي وكفاية الرازي للخفاجي، ١٨٠/٦.

32 أ: المعطوفان.

33 أ: المعطوفان.

34 أ: مضمون.

إلى ³⁵ مضمون جملة أخرى. قوله وعلى آله عقب الصلاة ³⁶ على النبي ³⁷ بالصلاة ³⁸ على آله عملا بحديث الرسول وهو قوله عليه السلام إذا صليت عليّ فعمّموا ³⁹ أو ⁴⁰ أداء لحقوقهم علينا لأنهم ناصرون للدين مبلغون الشرائع والأحكام للمسلمين.

وإنما صلى ⁴¹ عليهم بالتبعية تنبيها على عدم جواز التصلية على غير الأنبياء ⁴² بالأصالة بل ذلك ⁴³ مكروه قيل كراهة تحریم وقيل كراهة ⁴⁴ تنزيه لقوله صلى الله تعالى عليه وسلم: إذا أردتم الصلاة على الآل فأتبعوا إياي وأما قوله عليه السلام: اللهم صل على آل أبي أوفى ⁴⁵ فمن خصائصه عليه السلام لا يفعله ⁴⁶ غيره. كذا ذكره الرمزي في شرح الطريقة المحمدية ثم أصله أهلٌ بدليل أهيل عند الكوفية وأوّل بدليل أويل عند البصرية كما قال الشاطبي ⁴⁷ في كتابه ⁴⁸ وإبداله من همزة هاء أصلها وقد قال بعض الناس من واو أبدل ⁴⁹ وهو مختص بالأشراف الذكور ⁵⁰ فلا يقال آل فاطمة [10b] مضافا إلى مؤنث ولا آل ذباب فإن قلت محيى تصغيره ينافي اختصاصه بالأشراف إذ وضع التصغير للتحقير قلت فليكن التصغير للتعظيم ولو سلم فلا ⁵¹ نسلم وقوع تصغيره بعد الاختصاص بالأشراف إذ تصغيره قبل الاختصاص بالأشراف وأما بعد الاختصاص فلم يقع تصغيره ⁵² في كلام الفصحاء. ذكره الفاضل العصام في

35 أ: على.

36 أ: الدعاء.

37 ح+ عليه السلام.

38 ح: الدعاء.

39 لم نجد الحديث بنفس اللفظ لكن وجدنا حديثا يتضمن معنى هذا اللفظ في صحيح البخاري والمسلم. انظر إلى صحيح البخاري، ١٩٨٤؛ وإلى صحيح المسلم، ١٧٥.

40 ح، أ: و.

41 ح، أ: دعا.

42 أ+ عليهم السلام.

43 أ: ذاك.

44 ح- كراهة.

45 صحيح البخاري، ١٩٨٤.

46 ب+ على.

47 ح، أ: كما في الشاطبي.

48 المقاصد الشافية للشاطبي، ١٥/١-١٤.

49 ب: إبدالا.

50 ح: بالأشرف المذكور؛ أ: بالأشراف المذكورين.

51 ح: ولا.

52 ح- قبل الاختصاص بالأشراف وأما بعد الاختصاص فلم يقع تصغيره.

شرح التلخيص⁵³ ثم الأول⁵⁴ قدیر أدبه⁵⁵ معنی أهل البيت وهو مدلوله القريب⁵⁶ وقدیر أدبه⁵⁷ معنی الأتباع وقدیر أدبه معنی النفس وغير ذلك من معانيه ولو حمل على المعنی الأخير لزم التكرار ويفوت المقصود وهو الدعاء على الآل ولو حمل على المعنی الأول يكون عملاً بمدلوله القريب لكن ينتفي الدعاء للأصحاب فحمل على المعنی الثاني فحينئذ يكون في الآل⁵⁸ إيهام حسن أما الإيهام فلقصد المعنی البعيد وأما حسنه لإيجاب شمول الدعاء للأصحاب.

2.2. Tasliye Risâlesi Tercümesi

Tasliye Risâlesi

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

Hâmd Allah'a aittir. Selam onun seçtiği kulları üzerine olsun. Bundan sonra şu, kitapların başlarında gelen tasliye (Peygambere salât getirme) hakkında olan bir risâledir. Bu risâleyi, ben fakir Kayserili Muhammed oğlu İbrahim, yüce Allah'tan başarı ve mutluluk dileyerek bize ve hocamıza talebelerin dua etmesine vesile kıldım. O bana yeter ve ne güzel vekildir. Bilesin ki yazar, yüce Allah'ın *"Allah ve melekler peygambere salât ediyorlar; ey iman edenler, siz de ona salât ve selâm okuyun"*⁵⁹ mealindeki emrine bağlı olmak, peygamberimizin bizim onun üzerine salât okumamızı emreden hadisine uymak ve onun bizim üzerimizdeki hakkını yerine getirmek için peygamberimiz üzerine salât okudu. Onun üzerimizdeki hakkı, onun bizatihi yüce Allah'tan doğrudan kendisinin veya Cebrâil (a.s.) aracılığı ile aldığı şer'î hükümleri bize tebliğ etmesidir. O hükümleri bizatihi bize kendisi tebliğ etmiştir. Tebliğ, O'nun (a.s) bizim üzerimizdeki büyük hakkıdır. Dolayısıyla bizim ona salât okuyarak dua etmemiz gerekir.

Sonra salât kelimesi önem vermek, ilgilenmek veya yüceltmek anlamına gelir ve her biri, kelimenin meşhur üç anlamı arasında ortak bir mana taşır. Zira tazim/yüceltme, rahmeti, istiğfarı ve duayı kapsar.⁶⁰ Muhakkık âlimlerin çoğu bu görüştedir.

Salât cümlesi hamdele cümlesi üzerine atıf yapılmıştır. Bununla ilgili denildi ki, bu atıf inşâ cümlesini haber cümlesi üzerine atıf yapmaktır. İki cümle arasında kemâl-

53. الأطول لعصام الدين الإسفرائيني، ٦/١.

54. ح، أ، ب: الآل.

55. ح: قَدْ يُرَادُّ بِهِ.

56. ح، أ: القريب.

57. ح: قَدْ يُرَادُّ بِهِ.

58. ح: الأول.

59. el-Ahzâb 33/56.

60. Halîl b Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, ed. Abdülhamîd Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 2002), 2/410.

i inkıta olacağından böyle bir atıf caiz olmaz.⁶¹

Nakz-ı icmâlînin⁶² (görünürdeki çelişki) delilinin bir takım iddialar olduğu aşıkardır; bunlar vavın atıf için olması, tasliye cümlesinin inşâî olması, hamdele cümlesinin haberî olması ve bu şekildeki atıfların da doğru olmamasıdır.

Bu iddiaların her birini çürüterek nakzı ortadan kaldırmalısın. Şöyle ki bir görüşe göre burada vavın ibtidaiye veya itiraziye olması caiz olduğundan öncelikle vavın atıf için olmasını kabul etmeyiz dersin. Şayet bu kabul edilirse hamdele cümlesinin ihbârî olmasını kabul etmeyiz. Çünkü onun dış dünyadaki gerçekliğe uygun bir yargıyı bildirme amacı taşıyamaması ihtimali vardır, bu durumda ise cümle inşâî olur.

Bu cümlelerin haberîye olması kabul edilirse biz tasliye cümlesinin mutlak olarak inşâî olmasını kabul etmeyiz. Zira ‘alâ (على) kelimesinin fiilimsi olan gizli bir nâziletün (نازلة) kelimesine mutaallik/bağlı olması caizdir. Bu durumda salât cümlesinden kasıt; salât ayetinin nüzûlünün Hz. Peygamberimiz (a.s.) üzerine olduğunu haber vermek olur.⁶³ Şayet yukarıda hamdele cümlesinin lafzen ve manen ihbârî olduğu gibi bunun da lafzen ve manen inşâî olduğu kabul edilirse kıssayı kıssa üzerine atıf kabilinden atıf yapmak caiz olduğu için kesin olarak inşâî ihbârî üzerine atıf yapmanın caiz olmadığını kabul etmeyiz. Çünkü burada inşâîyi ihbârî üzerine atıf caiz olduğu gibi bunun aksi de caizdir.⁶⁴

Kıssanın atfı iki kısımdır. Birinci kısmı matuf ve matuf aleyhin her ikisi de birkaç cümle olur. İkinci kısmı ise matuf ve matuf aleyh iki cümlelerin anlamlarını barındırır. *Haşiyetü'l-İmtihan*'da⁶⁵ öz bir şekilde böyle geçmektedir. Buradaki atıf ikinci kısma girer; yani iki cümleden birinin muhtevasının diğer cümlelerin muhtevasına atfedilmesidir.

Hz. Peygamberimiz (a.s.) üzerine salâtta sonra onun âlinin üzerine salât okumak Rasulullah'nın (a.s.) hadisiyle amel etmek içindir. Bu onun “*Bana salât okuduğunuz zaman onu genelleştirin*”⁶⁶ hadisidir ya da onların bizim üzerimizdeki

⁶¹ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb 'an kütübî'l-e'ârîb*, thk. Abdüllatîf Muhammed el-Hatîb (Kuveyt: el-Meclisü'l-vatanî li's-sekâfe ve'l-fünûn ve'l-âdâb, 1421), 5/505.

⁶² Nakzı icmâlî, görünürde bir çelişkinin varlığının hissedilmesi ancak nakzın olmadığını delillerinin ortaya konulması sonucunda hakikatte nakzın olmadığını anlaşıldığı çelişkiye denir. Bkz. Muhammed el-Emîn Şinkîti, *Âdâbu'l-baḥsi ve'l-münâzara*, ed. Su'ûd b. 'Abd al-'Azîz al-'Arîfî (Beyrut: Dâr İbn Hâzm, 2019), 1/234.

⁶³ İsmâbüddîn İsferyânî, *el-Aṭvel* (b.y. Sultaniye Matbaası, 1284), 1/6.

⁶⁴ Şehâbeddin Hafâcî, *İnâyetü'l-Kâdî ve kifâyetü'r-Râzî*, ts., 6/180.

⁶⁵ *Haşiyetü'l-İmtihan*: Osmanlı devri Arap dil bilgisi âlimi Adalı Şeyh Mustafa (ö. 1674?) tarafından yazılan ve Arap grameri ile ilgili olan bu eser, Birgivi'nin İmtihânü'l-ezkiyâ adlı kitabının hâşiyesidir. Ayrıntılı bilgi için bkz: İsmail Durmuş, “Adalı Şeyh Mustafa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1988), 1/347.

⁶⁶ Kaynaklarda böyle bir hadise rastlayamadık. Ancak aynı manayı barındıran başka bir hadis Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde mevcuttur. Bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Şaḥîḥu'l-Buḥârî*, “Tefsîr”, 10 (No.4797); Müslim el-Kuşeyrî, *Şaḥîḥu Müslim*, “Salât”, 65-66.

haklarını eda etmek içindir. Çünkü onlar dine yardım edenlerdir. Müslümanlara şeriatı ve hükümleri tebliğ edenlerdir.

Musannif peygamberler dışındakine asaleten (doğrudan) salâtın caiz olmadığına dikkati çekmek için onlar üzerine tebaiyetle salât getirdi. “*Aileme salât okumak istediğiniz zaman onları benden sonra getirin.*”⁶⁷ hadisi şerifinden dolayı asaleten salât getirmenin mekruh olduğu söylenmiştir. Asaleten salât getirmenin tahrimen mekruh olduğunu söyleyenler olduğu gibi tenzihen mekruh olduğunu söyleyenler de vardır. Ama peygamberimizin “*Ey Allah’ım, Ebu Evfâ’nın ailesine salât et!*”⁶⁸ hadisine gelince bu başkasının yapmadığı, peygamberimizin kendine has bir durumudur. Remzî *et-Tarîkatü’l-Muhammediyye*⁶⁹ şerhinde bunu zikrettikten sonra âl kelimesini anlatmaya başladı. Âl (آل) kelimesinin aslı Kufelilere göre ehlündür (أهل), delili ise (tasğirinin) üheylün (أهیل) olmasıdır. Basralılara göre ise aslı evlündür (أول), delili ise tasğirinin üveylün (أویل) olmasıdır. eş-Şâtıbî’nin⁷⁰ de kitabında dediği gibi. Burada asıl olan he’nin hemzeden dönüştürülmesidir. Bazıları ise vavdan dönüştürüldüğünü söylemiştir.

Bu âl (آل) kelimesi soylu erkeklere mahsustur. Dolayısıyla müennese izafetle âli Fatîma (آل فاطمة) denmez, aynı şekilde âli zübâb (آل ذباب) da denmez. Şayet tasğir kalıbı tahkir için vazedilmiştir ve dolayısıyla tasğir kalıbında gelmesi soylulara mahsus olmasına zıttır dersin, ben de derim ki tasğir kalıbı tazim için de olabilir. Şayet kabul edilirse biz, soylulara mahsus kılındıktan sonra tasğir yapılmasını kabul etmeyiz. Zira onun tasğiri soylulara tahsisinden öncedir. Tahsisten sonra tasğir yapılmasına gelince fasih Arapların sözlerinde böyle bir şey bulunmaz. Değerli âlim el-İsâm da *Şerhu’t-Telhîs*⁷¹’inde bunu zikretmiştir.

⁶⁷ Kaynaklarda böyle bir hadîs bulamadık.

⁶⁸ el-Buhârî, *Şahîhu’l-Buhârî*, “Tefsîr”, 10 (No.4797).

⁶⁹ *et-Tarîkatü’l-Muhammediyye*: Birgîvî Mehmed Efendi’nin (ö. 981/1573) Kur’an’a ve sünnete uygun bir dinî hayatın esaslarını ortaya koyduğu ve bid’atlara karşı uyarılarda bulunduğu eseri. Ayrıntılı bilgi için bkz: Huriye Martı, “et-Tarîkatü’l-Muhammediyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2011), 40/106.

⁷⁰ Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ eş-Şâtîbî, *el-Makâşidü’s-şâfiye fî şerhi’l-Hulâşati’l-kâfiye*, ed. Muhammed İbrahim el-Bennâ (Mekke: Câmi’atu Ümmü’l-Kurâ, 2007), 1/14-15; eş-Şâtîbî (ö. 790/1388): *el-Muvâfaqât* adlı eseriyle tanınan Endülüslü Mâlikî fakihî, dil âlimi. Gözübüyükzâde burada Şâtîbî’ye ait bir eser ismi zikretmemiştir. Ancak kastedilen eserin *el-Makâşidü’s-şâfiye fî şerhi’l-Hulâşati’l-kâfiye* olma ihtimali yüksektir. Zira bu eser İbn Mâlik et-Tâî’nin Arap gramerine dair *el-Elfiyye*’sinin (*el-Hulâşa*) şerhidir. *el-Muvâfaqât*’ta şeriatın ana gayelerini (makâsıd) şâri’ ve mükellefler açısından inceleyen Şâtîbî, bu şerhte Arap dilinin ana gayelerini ve İbn Mâlik’in kastettiği anlamları ortaya koymaya çalışır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Ahmed er-Reysûnî - Ali Hakan Çavuşoğlu, “Şâtîbî, İbrâhîm b. Musa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2010) 38/374.

⁷¹ İsferyânî, *el-Atvel*, 1/6; *el-Atvel*: İsferyânî tarafından yazılan eser, Sekkâkî’ye ait *Miftâhu’l-’ulûm*’un belâgata dair üçüncü bölümünün Hatîb el-Kazvînî tarafından telhisi ve yeniden düzenlenmesiyle meydana gelen *Telhîşü’l-Miftâh*’ın

Evl (أول) kelimesine gelince, yakın anlamı olan ehli beyt manâsı kastedilebilir; etbâ' (ona tabi olanlar) manasında olabileceği gibi nefis (kişi) manasına ve bunun dışında başka manalara da gelebilir. En son manası kastedilirse kelimenin tekrar etmesi gerekir ve âl'e dua etmek olan maksat hasıl olmaz. Şayet birinci manası kastedilirse yakın anlamı ile amel etmek olur ancak ashaba dua edilmemiş olur. İkinci manası kastedilirse o zaman âl kelimesinde güzelliği vehm ettirmek manası olur. Güzelliği vehm ettirmek ise uzak manayı kastetmek içindir. Onun (ikinci mananın) güzelliği ise duanın ashabı da kapsamasını gerektirdiği içindir.

3. Tasliye Risâlesinin Değerlendirilmesi

3.1. Dini ve Ahlaki Yönden

Gözübüyükzâde İbrahim Efendi'nin Tasliye risâlesi, *Mecmû'atü'l-kavâ'id*'in üçüncü risâlesi olup "*Besmele*" ve "*Hamdele*" risâlelerinden sonra gelmektedir.

Gözübüyükzâde risâleye besmele ile başlar, Allah'a hamdettikten sonra onun seçtiği kullara da selam eder ve bu risâlenin kitapların başında yer alan tasliye (Hz. Peygamber'e (a.s.) salât getirme) hakkında olduğunu söyler. Bu risâleyi kendisi, hocası ve talebeleri için bir dua vesilesi kıldığını söyleyen müellif, yüce Allah'tan başarı ve mutluluk dileyerek konuya giriş yapar.

Konuya, Kur'ân-ı Kerim'de "*Allah ve melekleri peygambere salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin ve onu tam bir teslimiyetle selâmlayın.*"⁷² mealindeki ayette belirtilen emre tâbi olmak, Hz. Peygamberimizin (a.s.) bizim onun üzerine salât okumamızı emreden hadisine uymak ve onun bizim üzerimizdeki hakkını yerine getirmek için Hz. Peygamberimiz (a.s.) üzerine salât okuduğunu söyleyerek başlar. Hz. Peygamberimizin (a.s.) üzerimizdeki hakkının, onun bizatihi yüce Allah'tan, doğrudan kendisinin veya Cebrail (a.s.) aracılığı ile aldığı şer'î hükümleri bize tebliğ etmesi olduğunu söyler. Bunun için bizim ona salât okuyarak dua etmemizin elzem olduğunu vurgulayarak salâtın önemini belirtir. Bu açıdan Gözübüyükzâde tasliyeyi hem ibadet hem de Hz. Peygambere karşı eda edilmesi gereken bir hak olarak görür.

Önce Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamberimizin hadisleriyle salâtın önemini izaha çalışıp beraberinde onun ümmeti olan âlimlerin kitaplarının başında salât getirmesinin ahlaken ona vefa borcu olduğunu hatırlattıktan sonra salât cümlesinin dil yönünden hem nahiv hem maani ve hem de sözlük açısından kelime tahlillerine yer vermiştir. Diğer bir ifadeyle Gözübüyükzâde, sadece salâtın dini boyutunu izah etmekle yetinmemiş, aynı zamanda Arapça dil bilgisi kuralları ve kelime kökeniyle de konuyu incelemiştir.

3.2. Dil Bilgisi Yönünden

Müellif dil yönünü ele alırken; Salât cümlesinin hamdele cümlesi üzerine atıf yapıldığını ve atfın hangi hallerde olacağını veya olamayacağını izah eder. Atfın olmayacağı yerde gramer yönünden görünürde bir tür çelişki olduğundan bahseden müellif, bu çelişkinin nasıl giderileceğini beyan eder. Devamında da salât cümlesini

şerhidir. Ayrıntılı bilgi için bkz: İsmail Durmuş, "İsâmüddin İsferâyânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2000) 22/516.

⁷² el-Ahzâb 33/56.

gramer yönünden tahlil etmeye başlar. Bu tahlilde salvele cümlesini öncesinde yer alan hamdele cümlesi ile ilişkilendirir.

Gözübüyükzâde risâlesinde görüşlerini açıklarken ayet ve hadislerin yanı sıra kelime tahlillerine, nahiv kurallarına ve belagî açıklamalara yer vermiştir. Bunları yaparken görüşünü naklettiği müellifin ismine ve eserinin adına bazen hiç yer vermemiş, bazen yalnız müellif ismini verirken bazen de sadece eser ismini zikretmiştir.

Salât (صلاة) ve âl (آل) kelimelerinin anlamlarını açıklarken yazar ve müellif ismi vermeden Halîl b. Ahmed'in (ö. 175/791) *Kitâbü'l-‘ayn’ı* ve İbn Manzûr'un (ö. 711/1311) *Lisânü'l-‘Arab’ı* gibi kaynaklardan faydalandığı anlaşılmaktadır. Âl (آل) kelimesinin aslını açıklarken yine eser adını vermeden sadece müellifi zikrederek eş-Şâtıbî'nin (ö. 790/1388) *el-Maķāşidü's-şâfiye fî şerhi'l-Hulâsati'l-kâfiye* isimli eserinden yararlandığı görülmektedir. Bu eser Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* adlı tefsirine yazılmış bir haşiyedir. Ancak eş-Şâtıbî bu haşiyesinde bol bol kelime tahlillerine yer vermiştir. Gözübüyükzâde'nin kelime tahlillerinde yararlandığı bir diğer eser de Remzî'nin *eṭ-Ṭarîkatü'l-Muḥammediyye şerhi'*dir. Ancak ne esere ne de yazarına ulaşabildik. Araştırmalarımız esnasında Remzî nisbesiyle bilinen bir çok âlimin olduğu, ancak bunlara ait böyle bir eserin olmadığını müşahade ettik. Bununla birlikte *eṭ-Ṭarîkatü'l-Muḥammediyye* yazarı el-Birgivî (ö. 981/1573) ve Gözübüyükzâde'nin vefat tarihleri ile birlikte Remzî nisbesini taşıyanların vefat tarihleri dikkate alınarak eleme yapıldığında bu eserin Arap dili ve edebiyatı âlimi Mustafa Remzî b. Hasen el-Antâkî'ye (ö. 1100/1689) ait olma ihtimali ağırlık kazanmaktadır.

Nahve dair görüşleri serdederken yazar ve eserinin ismini vermeden İbn Hişâm'ın (ö. 761/1360) *Muğni'l-lebîb ‘an kütübi'l-e‘ârîb* isimli eserinden yararlandığı anlaşılmaktadır. Sadece kitap ismi vererek Adalı Şeyh Mustafa'nın (ö. 1085/1674 [?]) *Hâşiyetü Adalı ‘ale'l-İmtihân* isimli eserine müracaat ettiği görülmektedir. Bütün bu eserlerin yanı sıra belagat eserlerinden de istifade etmiştir. İsmüddîn el-İsferâyînî'nin (ö. 945/1538) *Telhîş* şerhi olan *el-Aṭvel'*inden de istifade etmiştir. Bu eserlerle ilgili bilgiler dipnotta verilmiştir.

Gözübüyükzâde İbrahim Efendi'nin bu risâlesi, hem muhteva hem de yöntem bakımından döneminin ilmî geleneğinin seçkin örneklerinden biridir. Salâtın dinî boyutunu âyet ve hadislerle temellendiren müellif, ardından nahiv, lugat ve belagat açısından çok yönlü bir tahlile yönelmiş; böylece salât cümlesiyle ilgili gramer, kelime anlamı ve cümle yapısına dair meseleleri derinlemesine incelemiştir. Risâlede kullanılan kaynaklar, atıf biçimleri ve tahlil yöntemleri, dönemin ilim anlayışını ve metinler arası irtibat kurma geleneğini yansıtır niteliktedir. Bu bakımdan Tasliye Risâlesi, hem salât kavramına dair ilmî yaklaşımı hem de dönemin metin yazımında kullanılan dilsel tahlil yöntemlerini göstermesi açısından önemli bir eserdir.

SONUÇ

Gözübüyükzâde İbrahim Efendi, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Kayseri'de yaşamış, başta Arap dili olmak üzere mantık, kelam, tefsir gibi birçok alanda

eserler kaleme almış bir Osmanlı âlimidir. Bir müderris olarak yazdığı ve genellikle ders kitabı mahiyetinde olan risâleleri iki defa basılmıştır. İkinci basımında İslami ilimlerin farklı alanlarında yazılan otuz bir risâlesi, adı *Mecmû'atü'r-resâil* olan bir koleksiyonda toplanmıştır. Çalışmanın konusu olan *Tasliye risâlesi* de bu mecmuada bulunmaktadır.

Arapça olarak kaleme alınan bu risâlenin, genel hatlarıyla Hz. Peygamber'e (a.s.) salât getirmenin önemini ve anlamını hem mana hem de gramer bakımından açıklayan bir risâle olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada söz konusu risâle, Türkçeye tercüme edilerek muhteva bakımından incelenmiş, müellifin açıklamada yararlandığı kaynaklar ve tercih ettiği görüşler ortaya konulmuştur. Bir Osmanlı âliminin tasliyeye verdiği önem ve hassâsiyet anlaşılmıştır. Gözübüyükzâde'nin risâlesinde görüşlerini açıklarken âyet ve hadislerin yanı sıra Arap dili ve grameri üzerine eserler çalışmış dil âlimlerinin eserlerinden de yararlandığı görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Şahîhu'l-Buḥârî*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2002.
- Durmuş, İsmail. "Adalı Şeyh Mustafa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/347. İstanbul: TDV Yay, 1988.
- Durmuş, İsmail. "İsâmüddin İsferâyînî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22/516-517. İstanbul: TDV Yay, 2000.
- Gözübüyükzâde İbrahim Efendi. *Mecmû'atü'l-ḳavâid*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 00146, 9-11s.
- Gözübüyükzâde İbrahim Efendi. *Risâle fi'n-nahv*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 01439/009, 37a-39a.
- Gözübüyükzâde İbrahim Efendi. *Risâle fi ḥaḳḳı'l-besmele*. Erzurum: Erzurum Kütüphanesi, Erzurum Yazmalar, 863/24, 128a-129a.
- Gözübüyükzâde İbrahim Efendi. *Risâletü't-tasliye*. Çorum: Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, Hasan Paşa Yazma, 2707/8, 40a-41a.
- Gür, Süleyman. "Osmanlı Tefsir Geleneğinde Besmele Risâleleri Literatürü". FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi 12 (2018), 405-477.
- el-Habeşî, Abdullah b. Muhammed. *Mu'cemü'l-mevzû'âtı'l-maṭrûḳa fi't-te'lîfi'l-İslâmî ve beyânî mâ üllife fihâ*. Ebûzabî, y.y. 2009.
- Halîl b. Ahmed, el-Ferâhîdî. *Kitâbü'l-'Ayn*. 4 Cilt. thk. Abdülhamîd Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 2002.
- Hafâcî, Şehâbeddin. *İnâyetü'l-Ḳādî ve kifâyetü'r-Râzî*. 6 Cilt. Beyrut, Daru Sâdır, t.y.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh. *Muḡni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*. 5 Cilt. thk. Abdüllatîf Muhammed el-Hatîb. Kuveyt: el-Meclisü'l-vatanî li's-sekâfe ve'l-fünûn ve'l-âdâb, 1421.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414.
- İsferâyînî, İsâmüddin. *el-Aṭṭel*. 2 Cilt. Y.y, Sultaniye matbası, 1284/1868.
- Martı, Huriye. "et-Tarîḳatu'l-Muhammediyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/106. İstanbul: TDV Yay, 2011.
- Mertoğlu, Mehmet Suat. "Salâtüselâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36/23-24. İstanbul: TDV Yay, 2009.

- Müslim, Ebü'l-Hüseyn b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *Saḥîḥu Müslim*. Riyad: Beytül-Efkâr ed-Devliyye, 1998.
- Nazif, Ahmed. “*Kayseriyye Meşahiri (Kayseri Meşhurları)*”, sad. Meserret Diriöz, Haydar Ali Diriöz, Kayseri: Yak-Taş, 1991.
- er-Reysuni, Ahmed – Çavuşoğlu, Ali Hakan. “Şatibi, İbrahim b. Musa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/373-375. İstanbul: TDV Yay, 2010.
- Şahan, Halil. Gözübüyükzâde İbrahim Efendi'nin Mantık Görüşleri. Kayseri. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ. “*el-Makâşidü's-şâfiye fî şerhi'l-Hulâşati'l-kâfiye*”, 10 Cilt. tah. Muhammed İbrahim el-Bennâ, Mekke, Camiatu Ümmü'l-kurâ, 2007.
- Şinḳîṭî, Muhammed el-Emîn. “*Âdâbu'l-Baḥs ve'l-Munâzara*”. tah. Suûd b. Abdulaziz el-Arîfî. Beyrut: Dâru ibn Hazm, 2019.
- Tirmizi, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *Sünenü't-Tirmizî*. 5 Cilt. Kâhire: Dâru ta'sîl, 2. Basım, 2016.
- Uçkan, Şemsettin. - Abak, Bahattin. “Gözübüyükzâde İbrâhîm Efendi ve Mecmuatü'r-Resâil'indeki Arap Diline Dair Risâlelerinin İncelenmesi”. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 14/1 (2021), 197-204.